

שובה ישראל

לפרשת נצבים

היכן נצטווינו בתורה כי עליינו המצוה לחזור בתשובה? עונה הרמב"ן (דברים ל, יא) כי היא בעשרה פסוקים הראשונים של דברים פרק ל'. נביא מקצת הפסוקים:

[א] "והיה כי יבואו עליך כל הדברים האלה, הברכה והקללה אשר נתתי לפניך, והשבות אל לבך בכל הגוים אשר הדיחך ה' אלהיך שמה.

[ב] ושבת (ת' בקמץ) עד ה' אלהיך ושמעת בקומו, ככל אשר אנכי מצוך היום, אתה ובניך וכו'.

[ג] ושב ה' אלהיך את שבותך וריחמך, ושב וקצת מכל העמים אשר הפיצך ה' אלהיך שמה.

[ד] אם יהיה נדחך בקצת השמיים, משם יקצת ה' אלהיך ומשם יקחך.

[ה] והביאך ה' אלהיך אל הארץ אשר ירשו אבותיך וכו'.

[ו] ומלאך ה' אלהיך את לבך ואת לבב זרעך לאהבה את ה' אלהיך בכל לבך ובכל נפשך למען חייך וכו'.

[ח] אתה תשוב ושמעת בקול ה' ועשית את כל מצותיו אשר אנכי מצוך היום.

[ט] והותירך ה' אלהיך [לטובה] בכל מעשה ידיך וכו' כי ישוב ה' לשוש عليك לטוב כאשר שש על אבותיך.

[י] כי תשמע בקול ה' אלהיך, לשמור מצותיו וחוקתיו, הכתובה בספר התורה הזאת, כי תשוב אל ה' אלהיך בכל לבך ובכל נפשך.

נדון כאן בבירור ארבע נקודות.

[נקודה א'] מדוע חozרים ביטויים של תשובה שלוש פעמים? בפסוק ב': "ושבת", בפסוק ח: "ואתה תשוב", בפסוק י': "כי תשמע בקול וכו' כי תשוב אל ה'".

אם כבר שבו בתשובה בפעם הראשונה, מה טעם לשוב פעם ב' ופעם ג'?

[נקודה ב'] כיוון שהנושא המרכזי בפרשה זו היא "תשובה", איך השתרבב לכך עניין "ומלאך ה' אלהיך את לבך ואת לבב זרעך לאהבה את ה' אלהיך" וכו' (פסוק ו').

[נקודה ג'] עוד נרצה לדעת מפני מה הוחלפו הלשונות? בפסוק ב': "ושבת עד ה' אלהיך", ובפסוק י': "כי תשוב אל ה' אלהיך".

[נקודה ד'] עניין הצעות לדבר ה' בא ד' פעמים. [א] בפסוק ב': ושמעת בקומו [ב] בפסוק י': ומלה אליהך את לבך [ג] בפסוק ח': תשוב ושמעת בקול ה' ועשית את כל מצוותיו [ד] בפסוק י': כי תשמע בקול ה' אליהך, לשמור מצוותיו וחוקותיו הכתובת בספר התורה זהה! מה הם חילוקי דרגות הללו?

תשובות:

היה אפשר לשאול מפני מה לא כלנו בענייני "תשובה" מה שנאמר בפסוק הראשון "והשבות אל לבך". עונה על כך רשות הריש כי משמעות לשון זו היא התבוננות חזורת. האדם רואה תופעות מוחזה לו ועל פי רוב אינו שת לבו לעין בהם, כי בכיקול יש לו דברים דחויפים יותר ותכופים יותר לטפל בהם. אבל כאשר עם ישראל ישים לב התבונן בתופעות ההיסטוריה הארוכה שלו, כיצד כל דרכו שרוועה אסונות וטרגדיות, שנאת עולם [האומות] לעם עולם, וכיitz הדעתינו על פניו כל הקמים נגדיו, כיצד שרדנו, כיצד השגחת הקב"ה הצילנו מכל הבאים לבלו אותנו; מיד הוא מתעורר לשוב אל "אביינו מלכנו" המשגיח علينا. "והיה שעמدة לאבותינו לנו, שבכל דור ודור קמים עליינו לכלותינו. והקב"ה מצלינו מידם!". וזאת היא "הברכה והקללה". אבל התבוננות זו היא רק הכשר דבר לשוב בתשובה, וудין אינה היעד.

משמעות נקודה א':

ומה הוא הצעד הראשון של תשובה עמו בהיותם בגולה? פסיעה ראשונה היא שיכירו כי אין מקום בין הגויים. "הן עם בלבד ישכון", אך מחשבת עתותועים היא לחשוב שיווכלו למצוא שלוה ונחתת בהיותם בארצות ניכר. במאתיים שנים האחרונות היו הרבה שהתבollowו בין העמים, מАЗ האימניציפציה, ונאבדו מתוך העם. נכח לדוגמא האוכלוסיות הרבות של מהגרים יהודים מאירופה שהגיעו לחופי אמריקה, מאז שנת 1800 ואילך. לפי אומדן ההיסטוריונים מספר היהודים הנמצאים שם ביום ההיא צריך להיות מוכפל פי עשר ממה שהוא היום! אלא רוב גלי המהגרים שנתפזרו בתפוצות המדינה הרחבה ההיא, נבלעו בתחום האוכלוסייה הנכנית ונתקיימה בהם קללה "וأكلת הארץ אויביכם" (ויקרא כו, לח). וגם אותם מיליון מועטים הנמצאים ביום אמריקה, רק קומץ בלבד הם צאצאים של יהודים אמריקאים דור שני או שלישי. אלו שהם יהודים במוחארם דор שלישי או רביעי למהגרים יהודים, וצאצאים של המהגרים לפני עשרה דורות נעלמו מעמו. ומצב התבוללות הפושה באירופה היום, ובדרום אמריקה ובמערב ארצות הברית, הוא מעלה מששים אחוז (לפי סטטיסטיקה של הסוכנות היהודית).

ולכן מובן כי בפסוק ב' זה שמדובר בשיבת ציון, מזוכים במפורש "אתה ובנייך", מה שאיננו מוזכר בשאר פסוקי תשובה שבפרשה זו. כי ע"י שתשובו לציון, תצליחו את בניך מנישואי תערובת. וזה היא אחת מההישגים הגדולים של הקמת המדינה בימינו.

התנועה הציונית, עם שימת הדגש על שיבת העם לציון, פעולה לעצור סחף זה. וכך לשונו של הראי"ה קוק: "וכמזה אשר ראיינו בחלקים רבים מבני עמו אשר (נטעו) [טעו] בחסד לאומנים הכוֹזב, לחשוב את מעוננות [ו' ראשונה חלומה] הגלויות לבית מבטחים, נעשה כקש נידף מעת אשר רוח תקות הקודש החל לנשוב מהרי ציון" ("מאמרי הראי"ה", עמ' 185). ועוד כתב: "התעוררות חפצה של האומה בכללה לשוב אל ארץها, אל מהותה, אל רוחה ואל תוכנותה, באמת אור של תשובה יש בה" ("אורות התשובה", פרק יז). ולזה רמז הרב בכותבו (בשנת תרע"א!) "ואם יבוא אדם לחידש דברים עליונים בעסקי התשובה בזמן זהה, ואל דברת הקץ המגוללה ואור הישועה הזורחה [הערת המעתק]: כלומר קיובוץ גליות] לא יביט, לא יוכל לכוין שום דבר לאמתתה של תורה אמת" ("אגרות ראייה", ח"ב עמ' לז). וכך כתב לפני הגאון הרב יהודה אלקלעי: "תשובה פרטית היא שישוב החוטא מהטאו וכו'. והתשובה הכללית היא שישובו כל ישראל אל ה', לארץ נחלת אבותינו. כי הדר בחו"ל דומה כמו שאין לו אלה (כתובות קי ע"ב). וישראל בחו"ל עובדי ע"ז בטירה הם (ע"ז ח ע"א) ("כתבו הרב יהודה אלקלעי", מהד' מוסד הרב קוק, ח"ב עמ' 324).

זאת היא "תשובה ראשונה" של עם ישראל, כאשר חוזרים לארצם, ומזכרת בפסוק ב' ללא ציון של קיומ המצוות. ומפני אתעוררota דלתתא, בא גם סייע מלמעלה, "ושב ה' אלהיך את שבותך". ויש כאן גלים חוזרים, במשך عشرות שנים, "ושב וקצת מכל העמים" "אם יהיה נדחך בקצת השמים" וכו'. אמנם עדין אין האוכלוסיות המקובצות האלו מדקדקות בקיום המצוות. ומה הראייה לכך? כי הרי רק אחר כך נאמר "ומל ה' אלהיך את לבך לאהבה את השם". משמע כי עד אז הייתה לבם ערלה.

והראי"ה קוק היה מזכיר כי כך הוא סדר הפסוקים בחזון העצמות היבשות של חזקאל (פרק לז). תחילה "ויהי קול מהנאוי והנה רעש ותקרבו עצמות אל עצמו וכו' והנה עלה עליהם ידיים, ובשער עלה, ויקרם עליהם עוז מלמעלה. ורוח אין בהם!" (פסוקים ז-ח). רק אחר כך ציוה ה', "ואמרת אל הרוח וכו' מאבע רוחות בואי הרוח, ופח בחרוגים האלה ויחיו" (פסוק ט). גאולה רוחנית באהה רק אחרי הגאולה החומרית. וכן מפורש במקרא שם: "כה אמר ה', הנה אני פותח את קברותיכם, והעליתני אתכם מקבורתיכם עמי, והבאתי אתכם אל אדמות ישראל וכו'. [ורק אחר כך] "ונתני רוחי בכם וחיותם". [עיין "لنתיות ישראל" לרוצ'ה קוק, מהד' תשמ"ט ח"א עמ' קzd].

והראי"ה קוק היה מציין כמו כן לפסוק אחר ביחסקאל (לו, כד-כח) "ולקחתו אתכם מן הגויים, וקצתו אתכם מכל הארץ, והבאתי אתכם אל אדמותכם. וזרקתי עליהם מים טהורים, וטהرتם מכל טומאותיכם ומכל גלוליםם אחריהם". משמע במפורש שבתחילתה מביא אותם הקב"ה ארצה בהיותם עדין טמאים, ורק אחר כה "זרק עליהם מים טהורים וטהרם. ובכן, תשובה ראשונה היא עצם חזרת כל ישראל לארץ הקודש.

גם רבינו שמשון רפאל הירש מבאר שמדובר על תשובה עילאה אחורי בום לארץ הקודש. כי מה ההבדל בין פסוק ב' לבין פסוק ח'? הוא מדקך ומווצה כי בפסוק ח' כתוב "את כל מצותיו", [תוספת מלת "כל"], כי בהיותם עדין בגולה לא יכולו לקיים רוב המצוות (מצוות התלוויות בארץ, ובמקדש, ובسنחרין וכו'ב). גם בהיותם בלי סדרי קהל מתוקנים, בהיותם גולים בין האומות, לא יכולו לקיים כל צרכם מצוות התלוויות בציור. ובעת שובם לארצם ישבו לקיים גם מה שהסר להם בחו"ל.

בזה מביינים אנו שלושת השלבים בתשובה שבפרשה זו. "ושבת" (פסוק ב') היא תשובה לחזר לדoor בא".ו"אתה תשוב" (פסוק ח') היא לעבוד את ה' מתחום ממדת יראת העונש. אין "בכל לבך" מוזכר בקשר לתשובה זו, כי "אדם קרוב אצל עצמו" והוא עדין דואג לטובות עצמו בלי התמסרות מוחלטת לרצון הבורא. ורק לאחר מכן (פסוק י') כתוב "כי תשוב אל ה' אלהיך בכל לבך ובכל נפשך". זאת היא המצווה המזוכרת ב"שמע ישראל", בכל מידה ו마다 שמודד לך, ואפילו במסירת נפש (ברכות נד ע"א; סא ע"ב). אמנם שם מדובר במצווי יהודי פרטני, ובפסוקנו מדובר על כלל ישראל. ואיך הגיעו לזה? הגיעו כי היה להם התעוררות לעיון והתבוננות בנסיבות קודש של תורה שבכתב (כמו שנבאר בסוף המאמר).

معنى על נקודה ב':

מה עניין "ומל ה' אלהיך את לבך ואת לבב זרעך לאהבה את ה'"? אלא ידוע ההפרש בין עבודת ה' בחו"ל לעבודתו בא". כך לשון "שם משמואל" (סוכץ'וב, וישלח, ע' מב): "שבארץ ישראל העבודה אהבה ודבקות, מענין שבת. ובחו"ל העבודה בסור מרע, רוגע על עצמו, וביטוש כחوت נשׂו להכינעם להקדשה על כורחם, שלא בטובתם" עכ"ל. ויש לזה רמז נפלא בדברי יהושע בן נון, כאשר חינך לדoor ראשון של בא"י הארץ: "ונשמרתם מאי לנפשותיכם לאהבה את ה' אלהיכם" (יהושע כג, יא) ולא הזכיר מדת "יראה" כלל. זאת לעומת הרבה הרבה הרבה את היראה (דברים י, יב). וכן נרמז בתורה כי ע"י מדת אהבת ה' זוכים אנו לרשף את הארץ, כמו שאמר משה "כי אם שמר תשמרן את כל המצוה הזאת וכוכ' לאהבה את ה' וכוכ' והוריש ה' את כל הגוים האלה מלפניכם וכוכ' (דברים יא, כב-כג) ולא הזוכה שם כלל מדת היראה. ודאי כי צריכים לשתייהן, אבל כאן מדובר מה יש להdagish. וכיון שקיימו "תשובה ראשונה" לבוא חזרה לארץ הקודש, יחזקם ה' באהבה זו. וגם יתקן את "לבב זרעך", כי כאמור ע"י עלייה לא"י מצילים את הצעאים.

معنى על נקודה ג':

יש הבדל גדול בין הביטוי "עד" ובין הביטוי "אל". כך כותב ספר "הכתב והקבלה" (הగאון ר' יעקב צבי מקלנברג, נפטר בשנת תרכ"ה 1865) בבייאורו לדברים ל' (סוף פסוק י'). כי

"עד, ולא עד בכלל". אבל "אל" היא הגעה ממש. הביטויים "ושבו עד ה' ונעטו להם" (ישעה יט, כב) וכן "ולא שבתם עדי" (עמוס ד, ו) מתארים מצב של תשובה מיראת העונש, ואין החטא נמחק לגמרי. כי אז הزادנות הנפקות לשוגות בלבד, ורשות החטא עדין מהויה מחייבת. אבל "שבו אל ה'" היא תשובה מהאהבה. כמו שכתוב "אם בכל לבבכם אתם שבים אל ה'" (שמואל-א ז, ג). וכן "אשר שב אל ה' בכל לבבו" (מלכים-ב כג, כה). ואז הزادנות הנפקות לזכויות. "כי תעללה בזה אל דבקות ה' הגמורה, על תשובה מעלהית זו מחובר תמיד התשובה עם מלת "אל" עכ"ל שם. ראייה גדולה לדבריו יש בדברי "עין יעקב" (על יומא פ"ז סוף ע"א) "גדולה תשובה שmagua עד כסא הכבוד. ואמר ר' יוחנן, "עד, ולא עד בכלל". הרוי שיש לפניו כאן הדרוגיות, מדרגה נמוכה עד דרגה גבוהה. זה מתחאים לנאמר המענה א' הנ"ל.

"הכתב והקבלה" מצין להושע (יד, ב-ג) "שובה ישראל עד ה' אלהיך וכו' ושבו אל ה'". וכן יואל (ב, יב-יג) "שבו עדי וכו' ושבו אל ה' אלהיכם". וכן אילכה (ג, מ-מא) "נחפשה דרכינו ונחקרה ונשובה עד ה' וכו' נשא לבבנו אל אל בשמיים". כלומר, מתחילה בדרגת "עד" ומגיעים לבסוף לדרגת "אל". וכך הוא בפרשנתנו (דברים ל).

הראי"ה קוק כיוון גם הוא לרעיון זה, בלי שציין הראיות הנ"ל ("ማורות הראי"ה", ירח איתנים, עמ' קנו). ולදעתו שם, פסוק י' בפרשנת התשובה היא מפני ששבים מתווך אהבה. גם האריך בזה הגאון ר' צבי יהודה קוק ("לנטיבות ישראל", מהד' שנת תשמ"ט ח"א עמ' קז, קzd).

משמעות נקודה ד':

יש הבדל גדול בין דרגות תורה שבועל פה לדרגות תורה שבכתב. כך לשון הרב אברהם קוק: "תורה שבכתב אנו מקבלים ע"י היצגור היותר עליון ויוטר מקיף שבנש망תנו. וכו' דואים אנו על ידה למעלה מכל הגיון ושלל, חשים אנו רוח אלהים עליון מרוחפת עליינו וכו'. לא רוח האומה חוללה אוור גדול זה [כמו שהחוללה את תורה שבועל פה] רוח אלהים יוצר-כל יצירה. וכו' בתורה שבועל פה אנו יורדים כבר אל החיים, אנו חשים שהנו מקבלים את האורה העליונה ביצינור השני שבנשמה וכו' ודאי כוללה [גם] היא תורה האדם הזאת בתורת ד'" ("קבצים", קי"ב פסקאות נו-נז').

מה ביאור המלים הנפלאות הללו? נלע"ד בתורה שבכתב יש המאמר האלוהי, החזון הנבואי. התורה אינה מפרטת ל"ט אבות מלאכות האסורים בשבת. היא רק מציינית שעליינו לציין "כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ" (שמות כ, יא). זאת אומרת יש כאן חדייה עמוקה של אמונה מוחלטת ביוצר-כל ונצחותו. אין שום חומר מתמיד. העולם נברא מאפס, ועוד עתיד לחזור לאפס. האדם צריך להשקפה נכונה, לפרטפקטיבה מה הוא ערך חיו. כל מיליון פרטיהם המקרים שבחיי האדם הפרטיו הם רק כחלום יעופ, כצל עובר, כעווף פורה. אבל על ה' אנו נאמר "ואתה הוא ושנותיך לא יתמו". זאת היא רוממות הרוח של שבת, למי שיש באממת טעמה ואמיתותה. הוא

יום של התעלות, יום של שקידת לימודית, يوم של שירה וזמרה, יום של שלווה מוחלטת ללא שום טרדות (ולפי ר' צדוק הכהן ב"פרי צדיק", ויגש, פסקא ח, אפילו אסור לאדם לדאוג אז על עונותיו). מבט כזה הוא לעילא לעילא מהעיסוק בבירורי ההגדרות ההלכתיות של אבות ותולדות המלאכות [אמנם גם הם תורה גמורה הם. אבל בדרוג נחותה. עליונות ורוממות עד אין שייעור מקבלים מהמקרא. ומבואר ב"כוונות רשות רשות ללימוד התורה" (בניהם בן יהוידע) כי לימוד המקרא באצילות, מה שאינו כן משנה גمرا ואפילו קבלה, הן בעולמות הנמנאים ממן]. ולמה זאת? כי אמנים לימודי תורה שבבעל פה קודש הם, אבל קבלנו אותם דרך מחשבות לבם של צדיקי עולם. אבל המלה המפורשת שבמקרא, הוא דבר אלהים, בכבודו ובעצמו. ואי אפשר להשווות בינהם].

וכן המקיים מצוות שמיטה לעניין קדושת הפירות, ולענין ביור, ולענין החילוקים איזו מלאכה נחשבת להגדיל ולהצמיח האילנות, ואיזו נחשבת רק לשמור על חי האילן, כל זה הוא רק בגדר "תורה שבבעל פה". אבל הרעיון המרכזי הוא הנאמר במקרא "והארץ לא תימכר לצמיתות, כי ל הארץ, כי גרים ותושבים אתם עמדין" (ויראה כה, כג). ככלומר "زرעו שש, והשמיתו שבע, כדי שתടעו שהארץ שליכי" (סנהדרין לט ע"א). גדולה נפשית זו קבלנו דוקא ממקרא! כמה מרושעים הם אלו שאינם מעיניים יפה במקרא.

בגלות, נפרדו התאומים (תורה שבכתב ובבעל פה). שמא מפני שהנוצרים האדוקים אחזו בספרים שבכתב, עסקו רוב חכמי ישראל בעיוני תורה שבבעל פה בלבד. ובכמה מוסדות חינוך בישראל הznichו מאד לימידי תורה שבכתב (עין התמורה מהר"ל על כך ב"גור אריה", דברים, ז). מתי נזכה לתיאום בינהם? עונה הראי"ה קוק: "וצרכיה ארץ ישראל להיות בונה, וכל ישראל יושבים עליה מסודרים בכל סדריהם, מקדש ומלכות, כהונה ונבואה, שופטים ושוטרים וכל תכיסיהם, אז יהיה היא תורה שבבעל פה בכל זיו תפארתה, פורחת ומעלה ניצה, ומתחברת לתורה שבכתב בכל שיעור קומתה" ("אורות", עמ' פ). "בכל שיעור קומתה" ענינו שייהיו שניהם בני אותם מימדי ענק. זאת אומרת בחזרת כלל ישראל לארציו, ובחידוש שלטון התורה כראוי בכל מוסדות המדינה, אז נשיג גודלות ונפלאות תורהנו שבכתב. אז נשמע קול ה' "הכתובה בספר התורה הזאת". [ויש"ר הירש מבادر כאן כיצד בשם עצם "קול", לשון זכר, בא תואר "הכתובה", לשון נקבה].

וזה מה שייעדה לנו התורה בפסוק י' של פרשת התשובה: "כי תשמע בקול ה' אלהיך וכי הכתובה בספר התורה הזאת". ככלומר, לא יקימו את פרטיו החוקים ומשפטים בדרוג הנמנאה מפני כי לדעתם הדבר כתוב כך בשולחן ערוך, או בשאר ספרי הפוסקים [והטוביים שבהם אפילו יודעים מה מקור הדברים בغمרא]. אלא יתعلו לדעת היכן נרמז כל דין והלכה בתורה שבכתב, כי היא היא המלה הנאמרת ע"י ריבון כל המעשים. ואז תחול על העוצה רוח נשגבה, רוח אצילתית, רוח חזון עליון. יעד סופי זה הוא הנקרא "כי תשוב אל ה' אלהיך בכל לבך ובכל נפשך".

ולכן בסיום פרשتنנו (פסוק י') כתוב "לשמר מצוותיו וחוקותיו הכתובת בספר התורה זהה". הלא בפסוק ח' כתובה רק מלת "מצוותינו" בלבד בלי "חוקותינו"? ומה הן חוקותינו? מפרש הנצ"ב ("העמק דבר", ויקרא יח, ד) שם מדרשי ההלכה הנדרשים מתוך לשונות הכתובים. ובאמת חז"ל עצם אמרו כך (קידושין ל' ע"א). וכך נ"ז "ושמרתם" הוא הלימוד (רש"י לדברים ד, ז). דרגא עליונה זו של תשובה (המוחכרת בפסוק זה) היא להבין היטיב מאיזה ביטוי מקראי למדו כל דין והלכה. הרבה עמלו בזה המלבי"ם והנצ"ב בביאוריהם לתורה. והחשיבות העליונה ללימוד מסוג זה מבוארת ע"י ר"א חבר, בהערותיו "אור תורה" (פסקא ט) בספר "מעלות התורה" שנתחבר ע"י אחיו של הגרא"א.

ובספר "עליות אליהו" (של הגאון ר' יהושע העשיל לוי), והוא ספר על תולדות הגרא"א, נדפס בשנת תרט"ז) הביא עדות נאמנה: "הגרא"א לעת זקנותו היה כל לימודו חומש, והוא הולך מן המוקדם אל המאוחר, לכלול בו כל תורה שבבעל פה" (מעלות הסולם, פסקא יא). כי שמע את "קול השם" מתוך "ספר הספרים". ולזאת אנו שואפים.